

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

ЕКУМЕНІЧНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Нідерландський релігієзнавець Корнеліс Тіле (1830-1902) у своїй методологічній праці «Основні принципи науки про релігію» піднімає проблему розвитку релігії, виділяючи при цьому закони та принципи, згідно з якими відбувається цей процес. Розвиток релігії він розумів як генезис релігійної людини й зазначав, що у цьому процесі відіграють роль два типи факторів: безсвідомі та свідомі. До безсвідомих вчений відніс дві протилежні за змістом тенденції диференціації та об'єднання. Завдяки першій тенденції у лоні християнства існує поділ на католицизм, православ'я та протестантизм, а у лоні останнього — велика кількість церков, деномінацій та сект. Завдяки другій тенденції з'являється екуменізм, оскільки ця тенденція «примушує до пошуку принципу єдності при всезростаючому різноманітті» [1, 168]. Поява у ХХ ст. харизматичного та п'ятидесятницького рухів, з одного боку, та екуменічного руху — з іншого є лише одним із багатьох ілюстративних прикладів дієвості концепції К.Тіле.

В Україні також постійно спостерігаємо як дезінтеграції, так і інтеграції в її християнському середовищі. Звісно, повний аналіз цих процесів неможливо здійснити у рамках однієї статті, тому ми зупинимося лише на другому процесі — процесі інтеграції. У рамках християнства тенденції до зближення віруючих та церков прийнято називати екуменічними, що безумовно пов'язано з екуменізмом взагалі та екуменічним рухом зокрема. Зазначимо, що ми розводимо ці поняття, вважаючи, що поняття «екumenізм» є ширшим за обсягом, тобто включає у себе й поняття «екumenічний рух», а також «екumenічне богослов'я», виступаючи відтак родовим поняттям щодо них. Отже, екуменізмом є, по-перше, рух християн, що виступає за їх зближення та єдність, а по-друге, ним є такий напрям богослов'я, який розглядає проблему християнської єдності.

Водночас слід дати дефініцію ще одному поняттю — «екumenічні відносини». Воно є вужчим за обсягом, ніж поняття «міжконфесійні

відносини» та «міжцерковні відносини» і визначає спрямованість на зближення та єдність християн. Формами екуменічних відносин є співпраця та екуменічний діалог, в основі яких закладена толерантність.

Консолідація, кооперація, співпраця, а отже й певне зближення християнських спільнот в Україні відбуваються на інституційному рівні. На сьогодні маємо декілька міжконфесійних об'єднань загальнодержавного рівня: Всеукраїнська Рада Церков та релігійних організацій, Нарада представників християнських церков України, Українська Міжцерковна Рада, Всеукраїнська Духовна Рада Християнських Євангельських Церков, Рада Євангельських Протестантських Церков України та ін. Їх поява засвідчує готовність християнських церков та деномінації до співробітництва, має на меті покращити відносини між церквами та деномінаціями, адже активізує співпрацю між ними, а зустрічі лідерів різних християнських спільнот робить регулярними й дає позитивний приклад наслідування для віруючих.

Як бачимо, рад цих в Україні децю багато. На певних порах можливе навіть певне конкурування між ними. Про це свідчить, зокрема, поява Української Міжцерковної Ради, яка, за свідченням О. Зайця та Ю. Решетнікова, формувалася як альтернатива Всеукраїнській Раді Церков та релігійних організацій (ВРЦРО) і Нараді представників християнських церков України [2]. Цілком можливо, що так само формувалися Всеукраїнська Духовна Рада Християнських Євангельських Церков та Рада Євангельських Протестантських Церков України. Через небажання розширювати членство ВРЦРО нині існує ініціатива створити Раду релігійних меншин України, до якої входитимуть також і спільноти різних неохристиянських течій. За умови, що не виникне «спеціалізація» міжконфесійних рад (наприклад, одні будуть виробляти спільні позиції з соціально-політичних питань, а інші — духовно-моральних і т.п.), то в майбутньому можна сподіватися на їхню координацію та співробітництво, а за умов успішної взаємодії у далекій перспективі можна очікувати об'єднання деяких з них, адже тоді вони стануть репрезентативнішими і потенційно матимуть більший вплив на суспільство.

Відзначимо, що наявність декількох церковних рад не є негативним явищем сама по собі. У деяких західних країнах, де екуменізм є доволі розвинений, наприклад, у США, Канаді, Швеції тощо, існує декілька міжконфесійних організацій, які співпрацюють між собою.

Важливим фактором у зближенні християн у практичній площині — як на індивідуальному, так і на інституційному рівнях — є офіційна позиція церков з цього питання, себто теоретичний зріз проблеми. Серед церков найбільш екуменічною в цьому плані є Українська Греко-Католицька Церква. 1994 року її тодішній предстоятель Мирослав-Іван Любачівський опублікував пастирське звер-

нення «Про поєднання святих Церков», 2000 року Синодом єпископів УГКЦ була прийнята «Концепція єкуменічної позиції Української Греко-Католицької Церкви». Поява Інституту єкуменічних студій у складі Українського Католицького Університету та проведення кількох конференцій з єкуменічної проблематики дають підстави говорити про розвиток не лише толерантності серед греко-католиків та єкуменічних ініціатив загальноцерковного та парафіяльного рівнів, але й єкуменічного богослов'я, а відтак свідчать про готовність цієї церкви у близькій перспективі до серйозного та довготривалого богословського діалогу. Нещодавнє створення в УГКЦ «Комісії для сприяння єдності між християнами», яку очолив доктор єкуменічного богослов'я Ігор Шабан, говорить про інституційний розвиток єкуменізму у цій церкві. Так, як зауважив І.Шабан, «головними напрямками діяльності Комісії мають стати формування та підтримка єкуменічних та міжцерковних ініціатив УГКЦ, зокрема душпастирської, інформаційної, координаційної та консультативної діяльностей, а також співпраця з відповідальними особами за єкуменічне служіння УГКЦ, як в Україні, так і за кордоном, співпраця з відповідними органами інших Церков в Україні та з органами державної влади усіх рівнів щодо розвитку програм, які стосуються єкуменічної та міжцерковної діяльності» [3].

Існування аналогічних окремих документів, що б визначали єкуменічну позицію інших церков чи деномінацій, нам не відомі. Проте позицію щодо єкуменізму ми знаходимо в «Основах соціального вчення Церкви Адвентистів сьомого дня в Україні», яка була схвалена Виконавчим комітетом Євро-Азійського відділення Церкви християн-адвентистів сьомого дня 2002 року. Протестантське середовище взагалі більше схильне до єкуменізму (єкуменічний рух з'явився саме у лоні протестантизму). В Україні наявна співпраця саме серед окремих протестантських громад у соціальній, евангелізаційній та освітній сферах. Цьому сприяє і протестантська еклезіологія, що дозволяє визнавати деномінації рівними на сотеріологічному рівні.

Українська Православна Церква Московського Патріархату має «Основні принципи відношення Російської Православної Церкви до інославія», що була прийняті Архієрейським собором РПЦ 2000 року. Проте, за нашими спостереженнями, УПЦ МП та більшість її активних владик, священників та мирян не схильні толерувати інших християн («уніатів», «сектантів» та «розкольників»). Поява останнім часом публічних осіб з УПЦ МП (наприклад, свящ. Петро Зуєв, свящ. Андрій Дудченко), котрі представляють помірковані позиції, дає підстави сподіватися у близькій перспективі побачити зміну у ставленні до інших християн на рівні буденної церковної свідомості вірних цієї церкви.

Безперечно, важливим для розвитку єкуменічних відносин між українськими церквами та деномінаціями є наявність досвіду участі

у міжнародних екуменічних організаціях та заходах. Тут можна згадати влучне зауваження М.Мариновича: «Українські Церкви є радше об'єктами, ніж суб'єктами екуменічного процесу» [4, 429]. Погоджуючись в цілому з його думкою про екуменічну аморфність більшості українських церков, справедливості заради треба відзначити, що з усієї їхньої когорти одна з них є все ж таки суб'єктом екуменічного руху. Це — Закарпатська Реформатська Церква, яка є членом Конференції Європейських Церков та Лоєнбергської угоди. Проте жодна з християнських церков України не є членом Всесвітньої Ради Церков, хоча клірики Української Православної Церкви МП часто включаються до складу делегацій Російської Православної Церкви. Зокрема, так було 2006 року на IX Генеральній асамблеї ВРЦ у Порт-Алегрі (Бразилія). Клірики УПЦ МП також беруть участь в окремих екуменічних заходах та групах — о. Василій Заєв представляє УПЦ МП у міжцерковній групі «Примирення у Європі», до якої входять Євангельсько-лютеранська церква Німеччини та Польщі, православні церкви Польщі, України та Білорусі. Ця група займалася обговоренням актуальних питань міжконфесійних відносин і брала участь у Екуменічному зібранні в австрійському місті Грац (1997) та засіданнях Конференції Європейських Церков [5, 135]. Свящ. Андрій Дудченко брав участь у роботі екуменічної конференції «Orientale Lumen» («Світло Сходу») у травні 2007 року, що проходила у Стамбулі (Туреччина). Гостями конференції були Патріарх Константинопольський Варфоломій I та Глава Української Греко-Католицької Церкви Любомир Гузар.

Греко-католики натомість не лише беруть участь в екуменічних конференціях, але й стають їх організаторами. 2007 року важливими в цьому плані були: квітнева конференція «Екуменізм, міжрелігійні діалоги та фундаменталізм», що була організована Інститутом екуменічних студій Українського Католицького Університету, посольством Франції в Україні та Всесвітньою Радою Церков у Львові та X екуменічний Велеградський з'їзд під назвою «До глибшої солідарності між християнами у Європі», який пройшов у червні-липні у Чехії за ініціативи Верховного Архієпископа УГКЦ Любомира Гузара та римо-католицького Архієпископа Оломоуцького (Чехія) Яна Граубнера. На обох заходах були представники з УПЦ МП та РПЦ.

Безперечно, що на розвиток міжконфесійних відносин мають вплив і зовнішні фактори. Серед них найважливішими вважаємо: 1) державну політику у сфері релігії; 2) політизацію релігії; 3) можливе об'єднання православних Церков.

Державна політика у сфері релігії, в першу чергу, ґрунтується на чинному законодавстві України. Однак, хоча в українській Конституції і йдеться про відокремлення Церкви від держави, але реально ми неодноразово спостерігали перманентне втручання держав-

них органів у релігійні процеси. Вивільнення Всеукраїнської Ради Церков та релігійних організацій з-під опіки державного органу у справах релігій безперечно пішло їй на користь. За останні два роки діяльність ВРЦРО відображає в першу чергу інтереси саме релігійних організацій, а не держави. Нею було надіслано низку звернень до Президента, Верховної Ради України та українського народу щодо реформування законодавства у сфері освіти, реєстрації релігійних організацій, з мовного питання, політичних та соціальних процесів у державі тощо.

З іншого боку діяльність місцевих (міських та обласних) міжцерковних рад, що були засновані з ініціативи державних адміністрацій, а не самих церков, доволі млява. У Звіті Релігійно-інформаційної служби України з моніторингу релігійної свободи в Україні за 2006 рік серед небезпечних тенденцій у релігійному житті країни значиться: «згортання діяльності міжконфесійних рад у деяких областях, які створювалися в них за розпорядженням Президента В.Ющенка у 2005 році, що зменшує демократичність та виваженість у прийнятті рішень місцевих органів державної влади» [6, 82]. Діяльність місцевих міжцерковних рад фактично ініціюється не церквами, а державними адміністраціями. Так, з 2004 року Київська Рада Церков збиралася лише двічі. Водночас все ж таки існують активні місцеві ради церков, наприклад, у Маріуполі та Новій Каховці. Їхньою відмінністю серед інших аналогічних рад якраз є те, що вони створювалися самими релігійними організаціями. Відтак вони є не дорадчими органами при міських адміністраціях, а повноцінними міжконфесійними об'єднаннями не лише з екуменічним потенціалом, але й із екуменічними цілями. Для прикладу, Рада Церков міста Маріуполя, яка була створена ще 2001 року має такі цілі своєї діяльності: 1) сприяти єдності між християнськими церквами міста; 2) розвивати взаємовідносини між служителями церков; 3) зміцнювати співпрацю громад; 4) об'єднувати зусилля у проповіді Євангелія та духовного відродження; 5) провадити спільну молитву пасторів. Успішна діяльність подібних рад та широке інформування християнської спільноти України про їхні досягнення мають, на нашу думку, привести, вже у близькій перспективі, до активізації місцевих міжконфесійних рад по всій Україні і вивільнення їх з-під державної опіки. Цьому сприятимуть і деякі лідери церков та деномінацій.

Звісно, розвиток міжконфесійних відносин у бік співробітництва та діалогу цілком може відбуватися і без участі держави, проте, організація конференцій та круглих столів державними установами, наприклад, Держкомрелігій і Держдепрелігій, безперечно відіграли свою роль у стабілізації релігійної ситуації у державі.

Поряд з цим державні ініціативи у міжконфесійній сфері не завжди мають позитивні наслідки. Прикладом цього може бути законодавчо закріплений принцип почергового користування храмами,

яке було одним з фактором міжрелігійних чвар. Нині цей принцип закону просто ігнорується. Іншим прикладом можуть служити ініційовані Президентом В.Ющенком міжконфесійні молебні за Україну у Софії Київській на День незалежності. Але організаторами останніх не було враховано той факт, що існують церковні правила, що забороняють православним молитися разом із схизматиками та еретиками (а фактично вірні інших православних юрисдикцій, католики та протестанти, з точки зору ортодоксальної православної позиції такими і є). Зазначимо, що відмежування православних від спільних молитов відбувається і в межах екуменічного руху: у заключному документі спеціальної комісії з православної участі у Всесвітній Раді Церков йдеться про необхідність чітко диференціювати конфесійні та міжконфесійні молитви у рамках роботи інституції, саме виходячи з того, що православні не можуть брати участь у інших молитвах, хоча й можуть молитися паралельно, але окремо, у своїх храмах. Богословськи виважена позиція УПЦ МП, затверджена Синодом цієї церкви, не сприймається широкою громадськістю – вірними, які належать до інших церков і деномінацій, а також політизується окремими політиками, які пов'язують відмову брати участь у міжконфесійному молебні за Україну як антиукраїнську акцію. Відповідно ці дві державні ініціативи не покращили міжконфесійні відносини, а навпаки – загострили міжцерковні протиріччя.

Державна політика у релігійній сфері, таким чином, має бути спрямована насамперед на боротьбу проти розпалювачів релігійної ворожнечі, підбурювачів конфліктів між релігійними громадами. Це, до речі, чітко корелюється як одне із завдань Державного комітету України у справах національностей та релігій: вживати заходів щодо запобігання проявам розпалювання міжетнічної, расової та міжконфесійної ворожнечі. Якщо Держкомнацрелігій дійсно буде реагувати на вияви нетерпимості та розпалювання ворожнечі, то вже у близькій перспективі ми спостерігатимемо високий рівень толерантних міжконфесійних і міжцерковних відносин, що буде проявлятися не лише у відсутності полемічних публікацій у релігійній пресі та Інтернеті, але й появи якісно нових матеріалів, що торкатимуться соціально значущих аспектів діяльності інших християнських спільнот.

Політизація релігії має негативні наслідки як для країни в цілому, так і для партій та церков зокрема. На відносини між Церквами та деномінаціями може позитивно або негативно впливати підтримка ними тієї чи іншої політичної сили, оскільки боротьба за владу та політична конкуренція політичних партій та блоків автоматично переноситься на відносини між релігійними організаціями. Якщо церкви підтримують одну політичну силу, то відносини між ними налагоджуються: вони відчують між собою певну спільність, а у випадку, коли вони підтримують конкуруючі політичні сили (наприклад,

«помаранчевих» та «біло-голубих»), то з'являється ще один новий бар'єр між ними. Оскільки за часів «помаранчевої революції» у політичній лексиці фігурувало протиставлення політичних сил у вигляді антагонізму добра і зла, то, відповідно, і християнські спільноти, що підтримували ту або іншу політичну силу, персоніфікувалися з однією з цих етичних категорій.

Найбільш політизованим залишається православ'я. Найяскравіше це виявилось під час президентських виборів 2004 року. Тоді вірні УПЦ Московського Патріархату проводили хресні ходи не лише на підтримку кандидата від влади, але й під відповідну політичну символіку та транспаранти, роздавали агітаційні листівки прямо у храмах і т.д. Після другого туру виборів ряд релігійних організацій, в т.ч. Харківсько-Полтавська єпархія УАПЦ, виступили із заявами, що визнають єдиного легітимного Президента України — Віктора Ющенка. Представники УПЦ КП виступали на сцені Майдану і вигукували «помаранчеві» гасла, які, як ми вважаємо, не можна чітко диференціювати на політичні та неполітичні. Через підтримку різних політичних сил міжправославні відносини (особливо між УПЦ МП та УПЦ КП) залишатимуться у найближчий час незмінними.

Проте ми маємо також припустити, що єднання православних Церков все ж таки відбудеться і постане Українська Помісна Православна Церква. Як це вплине на єкуменічні відносини в Україні? На нашу думку, УППЦ матимете монопольні претензії на вплив у суспільство, формування моральності та духовності української нації. У практичному зрізі православні претендуватимуть на інститут капеланства у Збройних Силах, присутність їхнього духовенства при лікарнях, в'язницях, дитячих будинках та в системі освіти. Таке припущення ми робимо, спираючись на діяльність православних церков у Греції, Росії та Румунії, тобто тих країн, де православне віросповідання є домінуючим. Ці претензії, зрозуміло, негативно позначаться в Україні на відносинах православних із католиками та протестантами, проте, скоріше всього позитивно позначаться на стосунках неправославних християн — на католицько-протестантські та внутрішньо протестантські відносини.

В цілому ж на найближчу перспективу ми цілком можемо розраховувати на становлення тісних контактів між християнськими спільнотами, активізацію їхньої співпраці у межах церковних рад та у соціальній діяльності. Цьому сприятиме секулярність українського суспільства, громадяни якого хоча й ідентифікують себе у культурному відношенні з християнством, проте, на практиці не завжди готові поступитися світським перед церковним [7]. Разом з цим, навряд чи, слід очікувати започаткування єкуменічних богословських діалогів (до цього готова лише УГКЦ). У цій сфері

максимум можливі міжправославні богословські дискусії щодо тлумачення канонів щодо надання автокефалії та розуміння розколу. Становлення та розвиток міжконфесійних рад як на загальнодержавному, так і на місцевому рівнях буде продовжуватися і, на нашу думку, буде основним сегментом генези екуменічних відносин в Україні.

Використані джерела

1. Тиле К. Основные принципы науки о религии // Классики мирового религиоведения. Антология. — Т.1 — М., 1996.
2. Заець О., Решетников Ю. Кто е хто у релігійному співтоваристві // http://www.realis.org/article_Resh_tovarist.htm
3. Комісію для сприяння єдності між християнами створили в УГКЦ // <http://www.risu.org.ua/ukr/news/article;17553>
4. Маринович М. Українська ідея і християнство або коли гарцюють кольорові коні апокаліпсису. — К., 2003.
5. Заев В., Участие Украинской Православной Церкви в работе международной межцерковной группы «Примирение в Европе — миссия церквей Германии, Польши, Украины и Беларуси» // Актуальні питання міжконфесійних взаємовідносин в Україні. — К., 2005.
6. Моніторинг релігійної свободи в Україні: особлива увага до стану релігійної толерантності / Т. Антошевський, Л. Коваленко, І. Скленар. — Львів, 2006-2007.
7. Див.: Кисельов О. Позиція киян у питанні Музейного заповідника «Киево-Печерська лавра» є світською // <http://www.risu.org.ua/ukr/religion.and.society/comments/article;13623>